

A helyi pénz gazdaságtörténeti vonatkozásai

Szávai Ferenc*

Abstract On the role of local currencies numerous controversial articles have been published by now, many of which question its justification. This paper endeavours to grasp its significance and to place it in economic history. Following Gessell the significance of local currencies becomes clearer: besides the European cooperative idea the bank of the poor and the Islamic bank show similar characteristics. Great crises always point to simple solutions. Such solutions are tracked until 2025 by the paper. The hypothesis is that this “old brand new” concept in economic history—local currency—has an important role to play in the present day crisis management.

Keywords local currency, Great Crisis, cooperation, Raiffeisen, monetary banking system, economic history, gentle money, Silvio Gesell

A modern gazdaságtörténet értelmezési kereteit leginkább mikro-, makro- és politikai szinten vázolják fel. Témánk ugyanakkor – a helyi pénz, a helyi gazdaság, duális gazdaság – mikroszinten jelenik meg, döntően a háztartásokat és a vállalkozásokat foglalja magában. A makroszintű megközelítésben a gazdasági növekedést és a szerkezetváltás problémáját helyezik előtérbe, fontos területe a foglalkoztatás, a pénz és tőkepiac, valamint a nemzetközi gazdasági kapcsolatok. A politikai nézőpontból történő vizsgálat elvezet bennünket a gazdasági rend, az állam és gazdaság, gazdasági öngazdátás és ipari kapcsolatok kérdésköréig.

A gazdaságtörténet részterületei közül a vállalkozástörténet, nemzetközi gazdasági kapcsolatok, regionális gazdasági különbségek, népesedéstörténet, agrártörténet, várostörténet mellett leginkább a bank- és pénztörténet keretei adják meg a vizsgálati szempontokat.¹

A 20. század ötvenes és hatvanas éveiben – tudatosan társadalomtudományi minták alapján – alakult ki a társadalomtörténet, fontos dimenziói: a foglalkoztatottság, az ezzel kapcsolatos jövedelem szerkezet, elosztás, nagyság illetve az ezzel kapcsolatos társadalmi presztízs.

A gazdaság- és társadalomtörténet sokoldalúan kapcsolódik egymáshoz. Ennek bizonyítására álljon itt néhány példa: vállalkozástörténet, válság- és konjunktúra tör-

---

* Kaposvári Egyetem, Pedagógiai Kar, Társadalomtudományi Tanszék
E-mail: szavai.ferenc@ke.hu

¹ Moderne Wirtschaftsgeschichte: Eine Einführung für Historiker und Ökonomen. Hrsg.: Gerold Ambrosius, Dietmar Petzina, Werner Plumpe. Oldenbourg Verlag, 2006.

ténet, gazdasági ágazatok története (kereskedelem, bank, ipar, kézműipar), a szociális és jóléti rendszerek, vagy a gazdaság- és szociálpolitika.²

Az egyik legújabb vita a gazdaságtörténetben a protoindusztrializáció, korai iparosítás az „ipari forradalmat” (egyes szerzők szerint „dinamikus ipari fejlődést” közvetlenül megelőző ipari fejlődés, az ipari tömegtermelésnek a gyáripari termelést megelőző szakasza. A probléma felvetése Mendels nevéhez fűződik, aki úgy vélte, hogy az iparosítást megelőző preindusztriális gazdaság történetét hiba volt ezidáig „elvesztett világgként kezelni”. Az iparosítás folyamata sok helyen az „ipari forradalom” előtt kezdődött meg. Mendels hipotézise az volt, hogy a hatvanas évek végén az „ipari forradalom” paradigmája válságon ment keresztül. 1972-ben a *Journal of Economic History* hasábjain fejtette ki nézeteit. Elhangzott az „első iparosítás” fogalom is. Ebből komoly szakmai viták keletkeztek, de volt, aki már 1971-ben elfogadta a Mendelstől származó koncepciót. A fogalom alatt alapvetően regionális jelenséget értettek, amit régióként kell vizsgálni és nem országosan, ahol az együttműködések elleplezik annak igazi jellegét. Lényeg, hogy a hagyományos kistermelő formák tömegesednek és fokozottan a piac felé fordultak, a kistermelő formákat a kereskedőtöke által összefogó szervezetek (Verlag, megbízóipar) jellemzi. Ezeknek az üzemszervezeti formáknak az élén kétségtelenül a manufaktúrák és a hasonló, több szakmát egyesítő üzemnek „a kortársak elnevezésével fabrikáknak nevezettek” álltak. A kombináció hatására elsőként széthullott a preindusztriális népességalakulás hagyományos önszabályozó jellege. Ugyanakkor az üzemek létesítéséhez és az új gépek bevezetéséhez szükséges tőke a protoindusztrializáció előrehaladtával helyben fölhalmozódott. Többletbe jutás - tőketartalékot hozhatott létre. Harmadszor a kereskedők révén a protoindusztrializáció hozzájárult a technikai tudás és tapasztalat felhalmozásához. Olyan edzőtérre vált, ahol az első ipari vállalkozók felnevelkedhettek. Negyedszer a regionális kereskedő mezőgazdasági szektor fejlődése a protoindusztrializáció szakaszában felkészítette ezt a szektort arra a megnövekedett kínálatra, melyet a következő szakaszt kísérő urbanizáció során nyújtania kellett.³

A tradicionális gazdaságtörténet mellett kialakultak más, új iskolák, ilyen volt a kliometria, amelynek alkalmazásáért és kutatásaiért 1993-ban Robert W. Fogel és Douglass C. North Nobel díjat kapott. A mai gazdaságtörténeti iskolák is előszeretettel indulnak ki a gazdasági számíthatóságból, az egyes problémák egzakt számításokkal történő bizonyítása felől.⁴

A gazdaságtörténetben sokszor a válságok hatására születnek jó megoldások a globális pénzpiac bajaira, vagy azok kezelésére. Ilyen volt a Raiffeisen hitelszövetkezeti rendszer, a kontinens szövetkezeti mozgalmának egyik legelterjedtebb formája. Wilhelm Raiffeisen a porosz Rajna tartományban gyakorolta hivatását, mikor 1845. január elsejétől megválasztották Weyerbusch polgármesterévé. A segélyegylet létrehozására a közvetlen előzményt jelentette az 1847. évi igen drága év ill. a kemény tél következtében a Westerwald községeiben beállt éhínség.

Az egyesület főképpen az uzsoraszerű állatkereskedelem ellen kívánt fellépni, de tevékenysége kiegészült a megfelelő pénzüsszegek hitelezésére vetőmag és eszközök vásárlására és gazdasági épületek létrehozására. Kezdetben még csak egy-egy tőkés támogatta Raiffeisent tervének megvalósításában, majd azután rövid idő múlva már állami támogatással szervezhette a takarékos- és kölcsönösövetkezeteit.

² Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó Budapest. 2006. Különösen a Kövér György által írt részre igaz.

³ Mendels Franklin F.: “Proto-industrialization: The First Phase of the Industrialization Process,” *The Journal of Economic History*, 32/1, (1972). The Tasks of Economic History, 241-261

⁴ <http://www.lse.ac.uk/collections/economicHistory/seminars/default.htm> 2012.09.16

A Raiffeisen szövetkezetek gyorsan terjedtek el Ausztriában, Svájcban, majd behálózták a kontinens országait. A Raiffeisen-szövetkezetek előmozdítására 1889-ben birodalmi törvény látott napvilágot, amellyel egy időben a forma eljutott Magyarországra (1885), nem sokkal ezután Spanyolországba, Oroszországba, Hollandiába, Franciaországba és Dániába és a fent említett Svájcba és Ausztriába.

A mezőgazdasági szövetkezetek kontinentális fejlődésén kívül (a fentiek mellett még Anglia, Közép-, Kelet-és Dél-Európa országai) eljutott az USA-ba, Japánba és Indiába, amely országokban a német minta (ott 90%-ban egyesületekben szerveződött) szerint szervezték meg a vidéki takarékos- és kölcsönpénztári szövetkezetek rendszerét. Ezek hasznos közvetítőinek bizonyultak a termelési tényezőkkel karöltve a mezőgazdasági racionalizmus érvényesítésének.⁵

Bár a tőzsdék gyengélkedése és az ingatlanpiac teljesítménycsökkenése rosszul érintette az arab országok hitelintézeteit, a rendszer támogatói szerint a sariá egyfajta beépített védelmet jelent az amerikaihoz hasonló pénzügyi válság ellen. Az iszlám vallás ugyanis tiltja a derivatívok használatát és a túlzott kockázatvállalást.

„A muszlim bankrendszer szépsége az, hogy nem ígér többet, mint amivel valóban rendelkezik. Ezeket a bankokat nem védi az állam, így a gazdaság lassulása esetén szenvednek, de az ügyfelek nem veszítik el mindenüket” – vélte Majed al-Refaie, a bahreini székhelyű Unicorn Investment Bank vezetője.⁶

1934-ben dán mintára alakult a WIR szövetkezet, amely jórészt Silvio Gesell elképzeléseit tükrözte. A szervezet a középrétegek szolgáltató, ipari, kereskedelmi önszervező szervezete volt. A szövetkezet tagjai számára nyitott gazdasági előnyöket biztosító általános bankká vált. Megszervezte a WIR elszámolás forgalmát a jelzálog és kölcsönügyletekre.⁷

Silvio Gesell az emberi munka kizsákmányolását nem a termelőeszközök magántulajdonára vezette vissza (marxizmus), hanem a pénzrendszer szerkezetében rejlő hibákra.

Első röpirata 1891-ben látott napvilágot. A pénzügy reformja mint a szociális államhoz vezető út jelenik meg ebben, Argentína válsága jelentette ehhez a tapasztalati utat. A szociális dilemma okai mellett megfogalmazta a természetes gazdasági rend fogalmát. Adam Smith és a fiziokraták használták ezt, Keynes jóslata 1936-ból a következő volt: „a jövőben többet fogunk tanulni Gesell, mint Marx szellemétől”, ez a jövő még mindig nem érkezett el. Kérdés, hogy lesz-e elegendő időnk a változtatáshoz.

És ezen a ponton lehet mérlegelni, hogy a helyi pénz jelentheti-e, lesz-e olyan hatású vitatémája a gazdaságtörténetnek, mint az előzőek. A kérdésfelvetés globális, az ökológiai egyensúly - és a világgazdasági rendszer egyensúlya - bármikor felbomolhat, s ezt mindenki, gazdagok és nagyon gazdagok, a rendszer eddigi haszonélvezői is meg fogják szenvedni. A küszöbönálló katasztrófa jó alkalom arra, hogy azt teljesen más alapokra építsük egy ökológikus pénz- és gazdasági rendszer jegyében. Tehát a globális válságok idején egy lokális eszköz, ami jótékony hatást gyakorol a helyi szereplőkre. Akik ezzel a témával foglalkoznak, hisznek a helyi pénzek jótékony gazdasági hatásában a kisközösségekre.

Vannak olyan vélekedések is, amelyek szerint a helyipénz-kezdeményezések motivációi mögött komoly félreértések vannak.

⁵ Szávai Ferenc: Gazdaképzési rendszerek – A mezőgazdasági szakképzés története a XIX–XX. századi Európában. Pro Pannonia, Pécs. (1996)

⁶ Világgazdaság online 2008. 11.1

⁷ STATUTEN WIRZO – WIR Gruppe Zürcher Oberland. 2. www.wirzo.ch/.../wirzo/Statuten/Statuten_WIRZO.pd..2012.09.16

1. Az egyik komoly érv, hogy nem veszi figyelembe a hagyományos pénzügyi közvetítőrendszer a helyi érdekeket.
2. Nem alkalmas a helyi érdekeket szolgálni, a globális gazdaság érdekeit képviseli, elsősorban azt szolgálja ki, szükség van egy saját pénzrendszerre.
3. A gazdaságban kevés a pénz, ez különösen a helyi közösséget sújtja. Szükség van új pénzügyi eszközök létrehozására.
4. A kamat a felhalmozást támogatja, ezáltal visszafogja a gazdaság növekedését. Az optimálisnál kevesebbet forog.
5. A globális kereskedelem káros, mert elszívja a helyi vállalkozások elől a keresletet, ezáltal munkanélküliséget generál.⁸

Ugyanakkor Gesell szerint 1916 óta kezünkben a megoldás, amely meglepően egyszerű és elegáns, amellet gyakorlati és könnyen érthető: a „természetes gazdasági rend”. Megjelenése óta a könyv ezeket győzött meg (egyesekek alaposan félre is értették), százak fedezik fel, értelmezik és írják le újra és újra, az uralkodó politikai és (köz)gazdasági rend hivatalos képviselői mégsem akarnak tudomást venni róla, s elhallgatással büntetik.

Margrit Kennedy szerint, aki a kiadói előszót írta „A pénz, amelyet nap mint nap használunk, kétféle, egymásnak ellentmondó célt szolgál: egyrészt csereeszköz, a munkamegosztás feltétele, így minden civilizáció alapja; másrészt felhalmozható dolog, s e minőségében akár akadályozhatja is a cserekereskedelmet. Egy zsák alma, ha nem veszik meg, előbb-utóbb elrohad, a pénz azonban, amelyért megvennék, megőrzi eredeti értékét akkor is, ha tulajdonosánál marad.”⁹

Szocializmus és kapitalizmus nem egymás alternatívái, hanem ugyanazon érme különböző oldalai. És a szocialista rendszer kudarcát sem csak a mindenkori döntéshozók alkalmatlansága vagy a korrupció okozta, ahogy azt állandóan hangoztatják. A rendszer bukásához bizonyára ezek is hozzájárultak, de a probléma gyökerei mélyebbre nyúlnak. Az igazi ok pénzrendszerünk működésében keresendő. Margrit Kennedy Gesell nyomán a pénzrendszer hibáit négy alapvető tévedésre vezeti vissza.¹⁰

A szelíd (forgásbiztosított) pénz hatásai függenek attól, hogy milyen körben vezetjük be. Gesell nemzetgazdasági szinten javasolta bevezetni, erre se akkor, se később nem történt kísérlet. Gesell életében is már (az ő aktív közreműködése nélkül) de később is, minden recesszió idején reménykeltő kísérletek indultak helyi, tehát nem nemzetgazdasági szinten. Ezredfordulónk idején, napjainkban is egy ilyen jellegű új hullámnak vagyunk részesei.

Silvio Gesell megfogalmazta, hogy milyen feladatokat kell betöltenie a szelíd (forgásbiztosított) pénznek. Meglepően egyszerű lesz a felsorolás:

1. Biztosítsa az áruk cseréjét
2. Gyorsítsa az árucserét
3. Tegye olcsóvá a cserét.¹¹

Nagyon tanulságos Gesell véleménye a pénzről, alapvetően négy fontos tévedésre mutatnak rá, ami még ma is megfontolás tárgya lehet.

⁸ Helmecci István Nándor – Kóczán Gergely: A „helyi pénznek” nevezett utalványokról. MNB Szemle 2011. április 30. o.

⁹ Silvio Gesell: A természetes gazdasági rend. Szabadföld és szabadpénz révén. Kétezerregy Kiadó, Budapest, 2004. 10. old.

¹⁰ Margrit Kennedy: Gazdasági növekedés és kamatrendszer - Négy alapvető tévedés. KOVÁSZ. VII. évfolyam, 1-2. szám. 2003. Tavasz - Nyár (27-32. oldal). Fordította: Andrásfalvy András.

¹¹ Dr. Szalay Zsuzsanna: A szelíd pénz forradalma. A közbirtokosságon nyugvó pénz megteremtése. 2008. június. Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdasági Intézet.

Az első tévedés:

a növekedési folyamatok eltérő sebességével kapcsolatos.

„Az emberi test, csakúgy mint a növényi és az állati, fizikai értelemben egyaránt „természetes módon növekszik”: életünk korai szakaszában elég gyorsan, később egyre lassabban gyarapodunk, míg huszonegyedik életévünkre növekedésünk rendszerint leáll.

A József-fillér híres példáját hozzák fel Gesell könyvének bevezetőjében, miszerint a kamat mindig csak középtávon, és sohasem hosszabb távon biztosítja a pénzforgást. Tehát, ha Krisztus születésekor József betett volna egy fillért a bankba 5% kamatra, akkor 1990-ben, a német újraegyesítés évében - az akkor érvényes aranyár mellett – 134 milliárd darab, a Föld tömegének megfelelő aranygolyót vásárolhatott volna. Ez azt mutatja, hogy a tartós kamatszedés matematikai-logikai lehetetlenség, ezért ez a pénzforgást mindig csak középtávon biztosíthatja.

A kamat úgy működik, mint a „rákos betegség a gazdaság rendszerében”, egyúttal a társadalom szervezetében is. Csak egy egészséges, a „természetes” növekedési görbének megfelelő pénzrendszer bevezetésével válna lehetővé.

Sokan kinevették az albánokat, amikor azok hittek a pimasz beruházási bankoknak, amikor azok havi 25%-os tőkehozamot ígértek, ami rövid ideig, exponenciálisan növekvő betétek mellett, lehetséges is volt, de természetesen hamar kiderült a turpisság. Alapjában véve azonban mi is éppen ilyen buták vagyunk.¹²

A második alapvető tévedés:

ha azt hisszük, csak akkor fizetünk kamatot, ha kölcsönt vettünk fel.

Margrit Kennedy rámutat: ez bizony nem igaz. Minden ár kamatot tartalmaz, amelyet a termelő és a szolgáltató fizet a banknak azért, hogy gépekhez és épületekhez jusson. A példa, amit hoz nagyon tanulságos, a szemétdíjnak például körülbelül 12%-a, a vízdíjnak 38%-a, a lakbérnek pedig 77%-a kamat. Egy 40 m²-es lakás esetében, amely 150 000 német márkába kerül, ez körülbelül 750 000 márkát jelent száz év alatt. Minden ár, mellyel életünkben találkozunk, átlagosan 30-50% kamatot vagy tőkeköltséget tartalmaz

Ez azt jelenti, hogy ha kamat helyett forgalmi illetéket vezetnénk be, legtöbbünknek megduplázódna a jövedelme, vagy ugyanazon életszínvonalért arányosan kevesebbet kellene dolgoznunk.¹³

A pénzrendszer hibáit felsorolva, a harmadik alapvető tévedés:

ha azt hisszük, a kamat, fizessük bár hitel után vagy az árakban elrejtve, feltétlenül jogos.

Kevesen tudják ugyanis, hogy a kamatnak és a kamatos-kamatnak a javak folyamatos és teljesen legális újraelosztásában van szerepe a kispénzüektől a sokpénzüek felé. Ha például a német háztartásokat tíz egyenlő nagyságú csoportba osztjuk, akkor kiderül, hogy 80%-uk kevesebb kamatot kap, mint amennyit kifizet, 10%-uk nagyjából ugyanannyit kap, mint amennyit kifizet, és csak a maradék 10% húz busás hasznot a rendszerből. Az „igazságosság” – miszerint takarékbetéteink és befektetése-

¹² Silvio Gesell: A természetes gazdasági rend. Szabadföld és szabadpénz révén. Kétezeregy Kiadó, Budapest, 2004. 11. old

¹³ Uo. 11. old.

ink után minden fizetett kamatot visszkapunk –, alaposabban megvizsgálva, csupán képzelgés.

Ma a kamatrendszer legnagyobb nyertesei a bankok, a biztosítótársaságok és a multinacionális konszernek. A német bankok kamatjövedelme az 1971 és 1981 közötti időszakban körülbelül a négyszeresére növekedett, egyedül 1978 és 1994 között 111 milliárd német márkáról 482 milliárd márkára nőtt. A vállalkozói nyereség 1971-től 1981-ig 45%-kal nőtt, de 1979 és 1982 között csökkent.¹⁴

Végül az utolsó: negyedik alapvető tévedés:

azért kell kamatot fizetnünk, hogy az inflációt kiegyenlítsük.

Valójában az infláció annak a pénzrendszernek a szükséges velejárója, amelyben a kamatra a pénzforgás biztosítása miatt van szükség. Különböző gazdasági mutatók összehasonlításával lehet ezt megvilágítani. Az 1968-89-es időszakban a Német Szövetségi Köztársaság bruttó hazai terméke (GDP-je) a négyszeresére nőtt, éppen úgy, mint a bruttó és nettó bérek és járandóságok, valamint az állami bevételek.

A piacgazdaság „erőinek játékában” a kamat ezért hamis ármechanizmushoz vezet: a „játékosokat” (a gazdaság szereplőit) kamatköltségekkel bünteti, a játék elrontóit pedig, akik készpénzt (likviditást) tartanak a kasszában, kamatbevétellel jutalmazza. A kamat ily módon teljesítmény nélküli jövedelmet tesz lehetővé, növekedésre kényszeríti a gazdaságot, és tovább növeli a jövedelmek közötti egyenlőtlenséget.

Nagyjából 1890 óta létezik a Silvio Gesell által megfogalmazott pénzrendszer és „természetes gazdasági rend”, amely a kapitalizmushoz és a kommunizmushoz körülbelül úgy viszonyul, mint a ptolemaioszi világgép (amely szerint a Nap kering a Föld körül) a *kopernikuszi világgéphez* (amely ennek pontosan az ellenkezőjét állítja).

Gesell azt javasolja, hogy kamatszedés helyett a pénzt vonják állami hatáskörbe, s a pénzforgás biztosítása érdekében szedjenek érte pénzhasználati, illetve pénzvisszatartási illetéket. Ez az illeték nem azoknak kedvezne, akiknek a szükségesnél több pénzük van, hanem az államnak, a régióknak vagy a közösségnek, amely kibocsátja és végül is használja. A pénz szerepét ezzel *csereeszköz funkciójára* korlátoznák. Ha több van valakinél, mint amennyire pillanatnyilag szüksége van, akkor beviszi a bankba, ahol kölcsönként újra forgalomba hozzák.¹⁵

Válságok és válsághelyzetek

A gazdasági konjunktúra és a válság természetes velejárója a gazdaság működésének. A válság felgyorsítja a társadalmi összefogás, a helyi közösségek tőkéhez jutását, aminek a helyi gazdaság látja a hasznát. A helyi gazdaság, a mikrokörnyezet működését vizsgálják a gazdaságtörténet legújabb kutatási területei, a protoindusztrializáció, az Annales-iskola fogalmazza meg a kis közösségek gazdasági jelentőségét és tevékenységének vizsgálatát. Tehát a szövetkezés, a dán típusú összefogás, a helyi pénzrendszer kialakítása, a muszlim bankrendszer lehet egyfajta sikeres kezelési pontja a globális válságok idején a normális működésről letérő gazdaság számára. Persze fontos kérdés, hogy ez az állapot még kezelhető-e, vagy milyen stádiumban indul meg a kezelés, valóban tudja-e kezelni a helyi állapotokat.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo. 11–12. old.

John Kenneth Galbraith a *The Great Crash 1929* című munkája először 1954-ben jelent meg (az 1929-es válság 25-éves évfordulójára), azóta többször is kiadták, legutóbb 2009-ben. Az 1929-es spekulatív tőzsdepiaci buborék „lélekrajza” domborodik ki a műből humorral, iróniával, olyan, mint az első bestseller. Az utolsó fejezete fogalmazza meg a válság okait és következményeit.

Az amerikai gazdaság öt „gyöngye pontjára” vezeti vissza az 1929-es válság kitörését, amely valószínűleg nagyban hozzájárult a recesszió mélységéhez és elhúzódásához. A gyenge pontokat az alábbiak szerint foglalta össze:

1. A jövedelmek rossz elosztási szerkezete
2. A rossz vállalati struktúrák
3. A rossz banki struktúra
4. A fizetési mérleg egyensúlyának kétséges helyzete
5. A „közgazdasági intelligencia” szegényes állapota¹⁶

A 2007 nyarán kezdődött amerikai jelzálogpiaci válság, amely átterjedt a reál-gazdasági szférára és globálissá vált, felszínre hozta az Európai Unió, azon belül a Gazdasági és Monetáris Unió intézményi és működési hiányosságait. Az USA túlfogyasztás – Kína megtakarításai finanszírozzák. Kiindulópont: ingatlanjelzálogpiac, mint ahogy azt Galbraith korábban megállapította. Több trillió dollár veszteség szerte a világban, az USA árnyékbank rendszere (befektetési alapok, fedezeti alapok és szupermarketek bankjai), mindemellett a kínai megtakarítás piaci allokációja nem volt hatékony. Komoly vita van abban, hogy mi okozta e szörnyű pénzügyi válságot.

A szakértők vitája abban is jelentkezik, hogy meddig menjenek vissza a magyarázatban, egyáltalán lehet-e a régi válságok és a jelenlegi között összefüggést találni? Mindenesetre a leleplező brókerpóker, a jelzáloghitel-kötvényesítés lényeges ismertetőjegye a 2008-as válságnak is. Mindemellett az emberek olcsó pénzhez jutottak (a hitelképesség ellenőrzése elmaradt) – beindította a lakáskeresletet, a lakásárak emelkedtek. Lakóingatlanok építése növekedett. Az 1929-es nagy válság után kérdés, hogy a jelenleg is tartó válság is miért éppen az USA-ban jelentkezett? Erre válaszul megfogalmazták, hogy az USA ment el legtovább a pénzügyi innovációkban, s ezzel a lehető legtöbb és még éppen hitelképes vásárlót vonzott a piacra.

Képtelenek voltak olyan információt begyűjteni, ami fontos lett volna a kölcsönvevők tényleges hitelképességének megállapításához. A jelzálogcsomag ismételt megterhelésével nagyon komplikált értékpapírok jelentek meg a piacon. A védekezésben döntően a hatékony piac hipotézisére alapoztak, alkalmazták modern portfólió-elméletet. A jó erkölcs kockáztatása és a kapzsiság természetesen mint kérdése megjelenik, s a legtöbben a jövő: gazdasági hatalmának valóban Kínát látják.¹⁷

Így azután a mostani válságnak az 1929–1933-as világválsággal való összehasonlítása is téves következtetésekre vezethet, már csak azért is, mert az akkori válságkezelés sokkal összehangolatlanabb és piacellenesebb volt, mint a mostani. Az 1970-es évek energiaár-válságai sem hasonlíthatók a 2008-ashoz. Előbbiek ugyanis éppen azt tették egyértelművé, hogy a szerkezeti torzulásokat a keynesi eszközrendszer nem képes kezelni.

¹⁶ John Kenneth Galbraith: *The Great Crash*. 1954

¹⁷ Móczár József: A globális pénzügyi válság anatómiája és tanulságai. *Pénzügyi Szemle*, 2010.4. 727–743. old.

Az aggregált kereslet bővítésének egyedüli hatása a stagfláció. Az 1997–1999 közötti valutaválságoknál pedig „a pénzügyi krízis új modellje jött létre ahol a fundamentumok”, vagyis a nemzetgazdaság alapvető növekedési és egyensúlyi mutatói egyáltalán nem játszanak már meghatározó szerepet”.

A „Kasino Kapitalismus,” vagyis a pénzzel bánók vak játékosztöne egybecseng sok elemző véleményével? A felelőtlen pénzügypolitika és a csak nagy haszonra törekvő bankári szemlélettel.¹⁸

Bankok és biztosítók értékcsökkenései és veszteségei a pénzügyi válság idején 2010. február 1-én 1,74 trillió dollár vagy 1,24 trillió euró nagyságrendet ért el, rögtön állami finanszírozású mentőcsomagok láttak napvilágot.¹⁹

Így vagy úgy, de egyetértve azokkal az elemzőkkel, akik azt állítják, hogy a válság oka valóban a gazdasági szereplők elbizakodottságán múlott nagy részben, Raghuram Rajan jóslata szinte szóról szóra bekövetkezett. Galbraith korábban mutatott válságelemzésének több pontja megegyezik Botos Katalin véleményével, miszerint 2008-ban a válság első nagy áldozata a lakáspiac volt. Ezután meg kellett nyír-bálni a nagy ellátórendszereket: egészségügy, oktatásügy, könyvtár, parkok stb.²⁰ A válságkezelés egy tollvonással tüntette el a korábbi évtizedek társadalompolitikai eredményeit.

A harmadik nagy áldozat a pénzügyi szektor szanálása, ami az adófizetőknek sok pénzébe fog kerülni. A negyedik hatása pedig a nemzetközi szintű következménye. A bizalom megingása következtében menekülő tőkének kerülnie kell a kockázatos üzleteket.²¹

Adam Smith óta ismerjük, hogy az emberekben munkálkodik a természetes együttérzés, eszerint a polgárok nem akarnak egymásnak rosszat.

Nem kívánják saját javukat mások rovására, s ez az a pont, ami nagyrészt össze-cseng Gesell jóslatával is, arról, hogy a pénznek van egy szelíd változata, s ilyen nagy átalakulások után vissza kell térni egy mérsékeltbb társadalmi elváráshoz, amit az egykori ókori közösségek képviseltek.²²

Ebben az esetben Gesell javaslatában kerülné sor a pénz állami hatáskörbe vonására, ahol annak szerepét a csereeszköz funkcióra korlátozzák.²³

És a jövő?

A helyi pénz szerepe felértékelődik, Gesell-t igazolni látszik, a gazdaságtörténet leg-újabb fogalma lehet. Ha az Amerikai Nemzeti Hírszerzési Tanács globális trendjeit nézzük a világ 2025-ig küzdeni fog a válságokat és konfliktusokkal. A korszak trendjeit úgy nevezik meg, hogy válság-válság hátán jelenik meg, 2025-re az előrejelzés eléggé borúlátó, ennek néhány elemét mutatjuk be az alábbiakban:

- A sokféle hiány közepén kell kielégítő konfliktuskezelő módszereket találni
- A nyersanyag-erőforrás korlátozások növekedése, ezzel párhuzamosan az új résztvevők megjelenése, hatásának kezelése a nemzetközi rendszer fő kihívása.

¹⁸ Hans Werner Sinn: Kasino Kapitalismus. Wie es zur Finanzkrise kam, und was jetzt zu tun ist. Ullstein. Berlin, 2010.

¹⁹ Uő.: 265–318. old.

²⁰ Botos Katalin: Válságmagyarázatok. In.: Botos Katalin: Pénzügypolitika gazdaságpolitika. Válogatott tanulmányok. Tarsoly Kiadó, Budapest. 2011, 259–265. old.

²¹ Uő.: 265–266. old.

²² Uő.: 266. old.

²³ Lásd a 15. számú jegyzetet!

- A biztonságos és tiszta energia-forrásokhoz való hozzáférés és a krónikus élelmiszer és vízhiány kezelése egyre több ország számára lesz kulcsfontosságú a következő 15–20 évben.
- A klímaváltozás a már most is korlátozott nyersanyag-erőforrás szektor helyzetét tovább bonyolítja – fizikai hatása egyre súlyosabb lesz.
- Az elkövetkező 15 évben a kibocsátott üvegház hatást okozó gáz a technológia fejlődésétől és a politikai döntésektől függ.
- A legnagyobb veszély az, hogy a különböző feszültségócok egyidejűleg hatást gyakorolnak egymásra és konzerválják a helyzetet.
- Az olaj utáni kor hajnalán felértékelődik a nukleáris és a napenergia
- 2025-re a világ az energia (felhasználás-termelés) átalakulás közepén lesz.
- A folyékony hidrokarbon termelés (nyersolaj és folyékony gáz) nem lesz képes a növekvő igényeket kielégíteni.
- A termelés szintje a tradicionális energia előállítóknál, mint Jemen, Norvégia, Omán, Columbia, stb. már csökkenő szintet mutat.
- Azon országok száma, amelyek jelentősen növelni tudnák a kitermelést, csökken.
- 6 ország adja majd a teljes olajkitermelés 39%-át: Szaúd-Arábia, Irán, Kuvait, Egyesült Arab Emírátság és Oroszország.
- A nagy olajkitermelők a Közel-Keleten helyezkednek el, akik a világ tartalékaiknak 2/3-át birtokolják.
- Az OPEC termelése a Perzsa Öbölben 43%-ra nő.
- Szaúd-Arábia egyedül az Öböl termelésének felét adja majd.
- A keresett energiahordozó rövidebb távon valószínűleg a földgáz lesz.
- A földgázfogyasztás 2025-re várhatóan 60%-kal nő.
- Ha csak a földgázt és az olajat vesszük számításba, akkor két ország emelkedik ki, mint energia-nagyhatalom: Oroszország és Irán.
- Ebben a konfliktusokkal terhelt világban az időzítés a legfontosabb, véli sok elemző.
- A jelenlegi technológiák nem felelnek meg a hagyományos energia-hordozók kiváltására.
- Az új energia-technológiák valószínűleg nem lesznek kereskedelmileg életképesek és elterjedtek 2025-ig.
- A jelenlegi bio-üzemanyag túl drága, emelné az élelmiszer árakat és az előállítása ugyanannyi energiát igényelne, mint amennyit előállít.
- A nem élelmiszer-alapú biomassa üzemanyaggá történő átalakítása már sokkal biztatóbb lehetőséget jelent.
- A tiszta szén-technológia egyre inkább szerepet kap. Ha költséghatékonyá válik, akkor 2025-re jelentős energiát termelhet egy megfelelően szabályozott környezetben.
- A hidrogén-gazdaság kialakításához hatalmas beruházások szükségesek.
- Az elkövetkező két évtizedben az alapvető energia igények kielégítése becslések szerint több mint 3 trillió dollár befektetést igényel.
- Mivel az energia bármilyen új formája nem valószínű, hogy a jelenlegi infrastruktúrát használja, várható, hogy bármely új energia fajta előállítása jelentős beruházást igényel.²⁴

---

²⁴ American National Intelligence Council (NIC). Global Trends 2025: A Transformed World. 2008.

Összegzés

Ha elfogadjuk Gesell jósolatát, hogy a globalizációt létrehívó civilizáció összeomlása elkerülhetetlen, akkor valóban szelíd pénzre van szükség, amire egyre nagyobb feladat vár: „Noé bárkája kíván lenni”. S a szelíd pénzt működtető önszerveződő (most helyi) közösségeknek szinte az ókori keresztény kisközösségek példáját kell követniük annak alkalmazását illetően. A globalizáció kritikájaként értelmezett alternatív megközelítés már szimpatikus, rámutat a globalizáció mértéktelenné válására, ami nem kezeli a negatív hatásokat. Nem hagyja érvényesülni az elesetteket, a védelemre szorulókat. A globalizáció kritikusai elutasítják az általa működtetett pénzrendszert is. Ez az elv már közel áll a nagy gazdasági válságok idején aktuális szövetkezeti alapon működő helyi pénzek, az iszlám bank és a szegények bankja filozófiájához.²⁵

Adam Smith rendkívül aktuális, művében pedig a nemzetek gazdagságáról olyan kérdéseket vet fel, melyek napjaink legégetőbb problémáira reflektálnak. Smith válaszokat kínál olyan sorsdöntő kérdésekben, amiket az utókor tagjai meg sem tudtak fogalmazni.²⁶

Ha azonban a kérdést rendszerösszefüggéseiben vizsgáljuk, akkor rögtön kiviláglik, hogy a helyi pénz, szövetkezeti kezdeményezések önmagukban nem képesek eredményesek lenni. A komplementer fizetőeszköz elnevezés jól jelzi azt is, hogy ez a mód önmagában nem, hanem csak a nemzeti valutával együttműködésben működőképes. A komplementer pénz nem szoríthatja ki a tradicionális fizetőeszközt. Szerepe egyértelműen a helyi gazdaság újjáépítésében van, az egymásra utalt vállalkozások kapcsolatainak erősítésével. Ha túl sok komplementer pénz kerülne forgalomba, az zavarhatná a kapcsolatrendszer önszabályozó jellegét.²⁷

A tradicionális fizetőeszközökkel kapcsolatos ellenmondásokról, a modern kor alkímistáiról pedig bőven olvashattunk, hiszen a bank- és pénztörténet a gazdaságtörténet egy ága, fejlődése, kialakulása, jelenkori viselkedése számos tapasztalatot jelent számunkra.

Mai kor emberének kérdésfelvetése az, hogyan tudja magát kordában tartani a hagyományos alapokon nyugvó pénzrendszer, illetve a helyi és szövetkezeti pénzrendszerek milyen szerepet tudnak játszani a helyi gazdaságban és társadalomban, megtalálva azt a szükséges arányt, amivel a tradicionális fizetőeszköz sikeres komplementere lehet? Mind a kettőre van esély, erre mutat rá Gesell egy korai munkájában, gazdaságtörténeti tapasztalat pedig az, hogy az újabb fogalmak, diszciplínák szinte teljes mértékben a rendszerbe, figyelmeztetni tudják a döntéshozókat, a pénzügyi haszon megtervezőit az önmérséklet betartására. Megállapíthatjuk tehát, hogy a helyi pénz által kiváltott helyzet a globalizáció mikéntje a gazdasági válság elhúzódása, a helyi pénz által bevezetett eszközrendszer terjedése arra enged következtetni, hogy a gazdaságtörténet elfogadott és mérlegre kerülő diszciplínájává válhat.

²⁵ Dr. Szalay Zsuzsanna: A szelíd pénz forradalma. A közbirtokosságon nyugvó pénz megteremtése. 2008. június. Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdasági Intézet 9- 10. old.

²⁶ Szabó Katalin: A munkamegosztás és a piac terjedelme. In.: Adam Smith: A Nemzetek Gazdagsága megjelenésének évfordulójára. Tudományos emlékülés. MTA Közgazdasági Szemle Alapítvány Budapest, 2007. Szerk.: Mátyás Antal. 24. old.

²⁷ Székely Csaba: Komplementer pénz és a helyi gazdaságélénkítés. In.: Gazdaság és társadalom 2010.1. 89-95.old.

Felhasznált irodalom

- American National Intelligence Council (NIC). Global Trends 2025: A Transformed World. 2008.
- Botos Katalin: Válságmagyarázatok. In.: Botos Katalin: Pénzügypolitika gazdaságpolitika. Válogatott tanulmányok. Tarsoly Kiadó, Budapest. 2011.259-265. old.
- Galbraith, John Kenneth : The Great Crash. 1954
- Gesell, Silvio: A természetes gazdasági rend. Szabadföld és szabadpénz révén. Kétezeregy Kiadó, Budapest, 2004. 11. old
- Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Oziris Kiadó Budapest. 2006. Különösen a Kövér György által írt részre igaz.
- Helmei István Nándor – Kóczán Gergely: A „helyi pénznek” nevezett utalványokról. MNB Szemle 2011. április 30. o.
- <http://www.lse.ac.uk/collections/economicHistory/seminars/default.htm> 2012.09.16
- Kennedy Margrit: Gazdasági növekedés és kamatrendszer - Négy alapvető tévedés. KOVÁSZ. VII. évfolyam, 1-2. szám. 2003. Tavasz - Nyár (27-32. oldal). Fordította: Andrásfalvy András.
- Mendels, Franklin F.: “Proto-industrialization: The First Phase of the Industrialization Process”, The Journal of Economic History, 32/1, (1972).The Tasks of Economic History, 241-261
- Móczár József: A globális pénzügyi válság anatómiája és tanulságai. Pénzügyi Szemle, 2010.4. 727-743. old.
- Moderne Wirtschaftsgeschichte: Eine Einführung für Historiker und Ökonomen. Hrsg.: Gerold Ambrosius, Dietmar Petzina, Werner Plumpe. Oldenbourg Verlag, 2006.
- Sinn, Hans Werner: Kasino Kapitalismus. Wie es zur Finanzkrise kam, und was jetzt zu tun ist. Ullstein. Berlin, 2010.
- STATUTEN WIRZO - WIR Gruppe Zürcher Oberland. 2. www.wirzo.ch/.../wirzo/Statuten/Statuten_WIRZO.pdf.2012.09.16
- Szabó Katalin: A munkamegosztás és a piac terjedelme. In.: Adam Smith: A Nemzetek Gazdagsága megjelenésének évfordulójára. Tudományos emlékülés. MTA Közgazdasági Szemle Alapítvány Budapest, 2007. Szerk.: Mátyás Antal. 24. old.
- Dr. Szalay Zsuzsanna: A szelíd pénz forradalma. A közbirtokosságon nyugvó pénz megteremtése. 2008. június. Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdasági Intézet.
- Szavai Ferenc: Gazdaképzési rendszerek – A mezőgazdasági szakképzés története a XIX–XX. századi Európában. Pro Pannonia, Pécs. (1996)
- Székely Csaba: Komplementer pénz és a helyi gazdaságélénkítés. In.: Gazdaság és társadalom 2010.1. 89–95. old.
- Világgazdaság online 2008. 11.1